

UOT 37

E.N.Məmmədova

*Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti
elnare_mammadova@yahoo.com*

AKADEMIK MEHDİ MEHDİZADƏ VƏ “AZƏRBAYCAN MƏKTƏBİ”NDƏ PEDAQOJİ İDEYALAR VƏ TƏHSİL QURUCULUĞU MƏSƏLƏLƏRİ

Açar sözlər: pedaqogika, pedaqoji fikir, aktual, metodika, tədris prosesi, ümumtəhsil məktəbləri, idarəetmə, təhsil sistemi, təlim, formalaşma

Məqalədə akademik M.Mehdizadənin pedaqoji irsindən, onun pedaqoji aləmdə tutduğu mövqedən və təhsil təşkilatçılarından biri olduğu vurğulanır. Alimin “Azərbaycan məktəbi”nin səhifələrində dərc etdiyi məqalələr təhlil olunur və onların pedaqoji fikir tariximizdəki yeri müəyyənləşdirilir. Həmçinin məqalədə M.Mehdizadənin təhsil quruculuğu sahəsində göstərdiyi müstəsna xidmətlərdən, onun “Azərbaycan məktəbi”nin nəşrinə və daha məzmunlu çıxmasına diqqət və qayğısından bəhs edilir.

Э.Н.Мамедова

АКАДЕМИК МЕХТИ МЕХТИЗАДЕ, ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ИДЕИ И ВОПРОСЫ ПОСТРОЕНИЯ ОБРАЗОВАНИЯ В ЖУРНАЛЕ “АЗЕРБАЙДЖАН МЕКТЕБИ”

Ключевые слова: педагогика, педагогический мысль, актуальный, методика, учебный процесс, общеобразовательные школы, управление, система образования, обучение, формирование

В статье рассматривается академическое и педагогическое наследие академика М.Мехтизаде, а также его позиция в педагогическом мире, как одного из организаторов образования. Анализируются статьи ученого, опубликованные на страницах журнала “Азербайджан мектеби”. Кроме этого выявляется значение и место данных статей в истории нашей педагогической мысли. Наряду с этим были отражены исключительные заслуги М.Мехтизаде, заключающиеся в проявлении большого внимания и заботы к изданию журнала “Азербайджан мектеби”.

E.N.Mammadova

ACADEMICIAN MEHDI MEHDIZADE, PEDAGOGICAL IDEAS AND ISSUES OF EDUCATION IN THE JOURNAL OF "AZERBAIJAN MEKTEBI"

Keywords: *pedagogy, pedagogical thought, actual, method, learning process, secondary schools, management, education system, training, formation*

The article examines the academic and pedagogical heritage of Academician M.Mehdizadeh, as well as his position in the pedagogical world as one of the organizers of education. The articles of the scientist published in the pages of the journal "Azerbaijan mektebi" are analyzed. In addition, the significance and place of these articles in the history of our pedagogical thought is revealed. At the same time, M.Mehdizade's exceptional merits were reflected, consisting in the display of great attention and concern for the publication of the journal "Azerbaijan Mektebi".

Görkəmli elm xadimi, təhsil təşkilatçısı, pedaqogika elmimizin ən fədakar simalarından biri olan akademik M.Mehdizadə Respublikamızda pedaqoji fikrin formalaşmasında gərgin əmək sərf etmiş, əsrin dördüdə birinə yaxın ölkəmizdə maarif işinə rəhbərlik etməklə Azərbaycan təhsilinin əsas mərhələlərində müstəsna xidmətlər göstərmişdir. Alim çoxcəhətli, ardıcıl, səmərəli və fədakar elmi fəaliyyəti ilə, sanballı əsərləri ilə Azərbaycan pedaqogikaşünaslıq elminə nadir töhfələr vermişdir.

Azərbaycanda təhsil və pedaqoji fikir tarixinin mahiyyətini təşkil edən təhsil quruculuğu məsələləri həmişə ən görkəmli pedaqoqları düşündürmüş və bu sahədəki tədqiqatlar öz ifadəsini ilk növbədə, pedaqoji mətbuatda tapmışdır. M.Mehdizadə "Azərbaycanda sovet məktəbinin tarixinə dair xülasələr" kitabında məktəblərin təşkili sahəsində görülən ilk tədbirlərdən başlamış məktəb quruculuğu işində qarşıda duran yeni, nəhəng vəzifələrin həllinə qədər olan yolu tədqiq və təhlil etmiş, araşdırmaların nəticəsi kimi "Azərbaycan məktəbi" jurnalında ümumtəhsil məktəblərinin inkişaf yolunun mühüm mərhələlərinə dair məqalələrlə çıxış etmişdir. Təhsil quruculuğu məsələləri onu bütün yaradıcılığı boyu düşündürmüşdür. Bu məsələlərə pedaqoji fikrin formalaşmasının dayaq sütunları kimi yanaşan alim onun nəzəri və təşkilati problemlərinin tədqiqi ilə ardıcıl məşğul olmuşdur. Prof. Y.Talıbovun sözləri ilə desək, "XX əsrin böyük maarif korifeyi, canlı tarixi akademik M.Mehdizadə Azərbaycanda pedaqogika elminin bünövrə daşını qoyanlardan biri olmaqla, həm də elm sarayının ucalmasında fəhlə, bənnə, mühəndis kimi tər tökmüşdür" (12).

M.Mehdizadə məhsuldar elmi fəaliyyətə malik olan geniş dünyagörüşlü alim kimi təlim-tərbiyə və idarəetmənin bütün istiqamətlərində, tədqiqində yüksək professionallıq nümayiş etdirmişdir. Azərbaycanda pedaqogika ilə məşğul olan müəssisələrin yaradılması, pedaqoji fikir sahəsində keçmiş SSRİ-

də müttəfiq respublikalar arasında əlaqələrin genişlənməsi, yüksəkixtisaslı kadrların hazırlanması, elmi-pedaqoji problemlərin tədqiqi, alınan nəticələrin çap olunması, bu mövzuda təşkil olunmuş sessiyalar, elmi-praktik konfranslar və b. tədbirlərin həyata keçirilməsində də onun xidmətləri danılmazdır. Bütün həyatı boyu pedaqogika elmi, təhsil sistemi, məktəb işi ilə, onun idarəetmə məsələləri ilə bağlı olan alim hələ gənc yaşlarından bu sahəyə bağlanaraq, Akademiyanın Azərbaycan filialı nəzdindəki aspiranturasının pedaqogika üzrə ilk məzunlarından biri olmuşdur.

Gənc M.Mehdizadə öz seçimini etdikdən sonra elmi-pedaqoji fəaliyyəti ilə az müddətdə aparıcı pedaqoqlar sırasında layiqli yerini tutmuşdur. Onun yaxından iştirakı və müəllifliyi ilə hazırlanmış iki hissədən ibarət “Pedaqogika” dərsliyi 1941, 1958-1959-cu illərdə nəşr edilmiş və uzun müddət yeganə dərs vəsaiti kimi istifadədə qalmışdır.

Akademik M.Mehdizadənin pedaqoji fikrimizin formalaşmasına güclü təsir göstərən “Azərbaycan sovet məktəbinin tarixinə dair xülasələr” (1958), “Məktəbdə təlim-tərbiyə işinin yenidən qurulmasının bəzi məsələləri” (1961), “Azərbaycan xalq maarifi yeni yüksəlişdə” (1967), “Azərbaycanda xalq maarifinin sürətli inkişafı” (1980), “Ümumtəhsil məktəblərində təlim-tərbiyə prosesinin təkmilləşdirilməsi yolları” (1982) kimi monoqrafiyaları pedaqogika elmimizin qızıl fonduna daxildir. Böyük ictimai xadim, Rusiya Pedaqoji Elmlər Akademiyasının həqiqi üzvü, Azərbaycan Respublikasının Əməkdar elm xadimi adlarını daşıyan alimin elmi-pedaqoji fəaliyyəti “Azərbaycan məktəbi”nin yarıməsrlilik fəaliyyət dövrü ilə sıx bağlıdır.

Azərbaycanda pedaqogika elminin inkişafında xüsusi mərhələ təşkil edən Mehdi Mehdizadə kultu 50 illik elmi-yaradıcılıq fəaliyyətində təhsil tarixinin nəzəri və əməli problemlərinin fundamental tədqiqatçısı kimi ad qazanmışdır. Onun tədqiqləri Azərbaycan pedaqoji elmini xeyli zənginləşdirmiş, alimin ölkəmizdə məktəb quruculuğu, xalq maarifinin təşkili, təhsilin məzmununun, təlim metodlarının təkmilləşdirilməsi, tərbiyəvi işlərin səmərəliliyinin artırılması, xalq maarifinin idarə edilməsinin effektiv yollarının müəyyənəndirilməsi sahəsindəki araşdırmaları pedaqoji ictimaiyyət tərəfindən rəğbətlə qarşılanmış, təcrübəli pedaqoq özünün elmi-praktiki müşahidələrinin əməli tətbiqi ilə təlim-tərbiyə nəzəriyyəsinə yeni çalarlar gətirmişdir. Bu cəfəkeş alimin ömrünün son illərində tamamladığı “Məktəb və məktəbli şəxsiyyətinin hərtərəfli inkişafı”, “Azərbaycanda məktəb təhsilinin və pedaqogikanın inkişafı” adlı əsərləri də pedaqoji fikir tarixində önəmli yerlərdən birini tutur.

Pedaqoji aləmdə Mehdi Mehdizadə fenomeni 40-50-ci illərdən başlayaraq çox mətləblərə aydınlıq gətirmişdir. Onun Pedaqoji Elmlər Akademiyasının müşavirə və yığıncaqlarında, elmi şuralarda, Respublika elmi-praktik konfranslarında, təhsil işçilərinin müşavirələrində dərin məzmunlu

çıxışlarının elmiliyi, istiqamətvericiliyi həmişə diqqəti cəlb etmiş, “Azərbaycan məktəbi”, “Советская педагогика”, “Народное образование” və digər jurnallarda, toplularda dərc edilmiş məqalələri öz faydalılığı ilə seçilmişdir (6). Bu sanballı əsərlər alimin illərdən bəri apardığı ardıcıl axtarışların, qiymətli nəzəri ümumiləşdirmələrin, yetkin tədqiqatçılıq vərdişlərinin məhsulu idi. O, böyük məharətlə pedaqoji fikir nəzəriyyələrini praktika ilə sintez edə bilən mühüm elmi vəzifəni uğurla həyata keçirə bilmişdir.

Mehdi Mehdizadənin tədqiqatlarında, o cümlədən “Azərbaycan məktəbi”ndəki məqalələrində məktəb təhsili özünün canlı elmi təsvir və şərhini tapdığı kimi, tarixilik və müasirlik də onun elmi konsepsiyasında vəhdətdə çıxış etmişdir. Alimin Azərbaycan məktəb tarixinin araşdırılması sahəsində tədqiqatları sistemli xarakter daşımış, nəzəri və praktik əhəmiyyəti ilə seçilmiş, gərgin axtarışları pedaqoji prosesin inkişaf meyilləri barədə nəzəri ümumiləşdirmələr aparılmasında əhəmiyyətli rol oynamışdır. Onun irihəcmli monoqrafiyaları ilə yanaşı, 100-dən artıq məqaləsi Azərbaycan pedaqogika elminin inkişafında sanballı yer tutur (12). Bu məqalələrin əksəriyyəti “Azərbaycan məktəbi”ndə dərc olunmuş və təhsil quruculuğunun ən aktual problemlərini əhatə etmişdir.

Ötən əsrin 30-cu illərində pedaqoji mətbuatda ara-sıra imzaları görünən alim sovet ordusu sıralarından tərxis ediləndən sonra pedaqoji fəaliyyətini genişləndirmiş, “Azərbaycan məktəbi” jurnalı ilə sıx əməkdaşlığa başlamış və bu əməkdaşlıq onun ömrünün sonunadək davam etmişdir. O, qısa fasilələrlə 1952-1984-cü illərdə “Azərbaycan məktəbi” jurnalının redaksiya heyətinin üzvü olmuşdur.

M.Mehdizadənin “Azərbaycan məktəbi”ndəki yazıları mürəkkəb təlim-tərbiyə məsələlərinin həllində müəllimlərin köməyinə gəlmişdir. Onun elmi xisləti, dərin məntiqi və məktəb təcrübəsi ilə fərqlənən məqalələri oxucular tərəfindən yüksək dəyərləndirilirdi. Pedaqogika elminin ən zəruri məsələlərinə həsr olunan bu əsərlər elmi-pedaqoji tədqiqatlara öz fəaliyyətlərində əməli nəticələr çıxarmaqda kömək edirdi. M.Mehdizadə redaksiya heyətinin üzvü kimi jurnala daxil olan materialların elmi-nəzəri, pedaqoji cəhətdən yüksək səviyyədə nəşr olunmasında da köməyini əsirgəmir, elmi məsləhətçi kimi əməkdaşların peşə səviyyəsinin yüksəldilməsində, qabaqcıl pedaqoji təcrübənin öyrənilib ümumiləşdirilməsində böyük əzmlə çalışmışdır (8).

Mehdi Mehdizadə “Azərbaycan məktəbi” jurnalına həmişə pedaqoji bilikləri təbliğ edən, yayan bir arsenal kimi baxmışdır. Ona görə də pedaqogika elminin aktual problemləri üzrə ən dəyərli məqalələrini məhz bu jurnalda dərc etdirmişdir. O, təhsil quruculuğuna dair məqalələri ilə müasir pedaqogika elminin və məktəb praktikasının nailiyyətlərinə cavab verən fəal təlim metodlarının tətbiqinə xüsusi diqqət yetirmiş, öz elmi-praktik fəaliyyətində müəllimlərlə aparılan metodik işin yaxşılaşdırılmasına ayrıca fikir vermişdir.

Pedaqoji mətbuatın əhəmiyyətini düzgün başa düşən və onun təsiri ilə püxtələnən gənc pedaqoq – Mehdi müəllim sonralar tanınmış rəhbər və alim kimi pedaqoji mətbuatın, o cümlədən “Azərbaycan məktəbi”nin müasir tələblər səviyyəsində nəşrinə ciddi fikir vermiş və ona ardıcıl qayğı göstərmişdir. O, düşünürdü ki, pedaqoji mətbuat müəllimlərin peşəkarlığının artmasına təsir göstərdiyi kimi, pedaqoji mətbuatın tarixinin, onun pedaqoji fikrin inkişafı və təhsil quruculuğundakı rolunun düzgün qiymətləndirilməsinə, məktəbimizin və təhsilimizin gələcəyi üçün aydın proqnozlar əldə olunmasına da kömək edir. O, həqiqətən də, mətbuata münasibətində həmkarlarına, müasirlərinə əsl nümunə idi.

“Azərbaycan məktəbi” jurnalında tez-tez çıxış edən akademik Mehdi Mehdizadə təhsil naziri vəzifəsində işlədiyi illərdə Azərbaycanda elmi-pedaqoji, psixoloji fikir həqiqətən sürətli inkişaf yolu keçmişdir. Bütün bunlar isə pedaqoji fikrin formalaşmasına təsirsiz qalmır, ölkədə Ə.Seyidov, M.Mehdizadə, M.Muradxanov kimi təcrübəli alimlərin yolunu davam etdirən alimlərin yetişməsinə imkan yaradırdı. M.Mehdizadənin gərgin əməyi nəticəsində müəllimlərin elmi-nəzəri səviyyəsinin, pedaqoji məharətinin yüksəldilməsi, sinifdən xaric və məkdəbdənkənar işlərin səviyyəsinin artırılması, məktəb, ailə, ictimaiyyətin qarşılıqlı əlaqəsinin təmin edilməsi “Azərbaycan məktəbi”ndə dərc olunan məqalələrin keyfiyyətinə də əsaslı təsir göstərmişdir.

Akademik M.Mehdizadə ali məktəbdə işlədiyi illərdə də jurnalla yaxından əlaqə saxlamış, onu ardıcıl izləmişdir. “Azərbaycan məktəbi”ndə baş məqalə kimi çap olunan “Pedaqoji elmimiz yeni və ciddi vəzifələr qarşısında” adlı redaksiya məqaləsində (1947, №1) pedaqoji mətbuatın üzərinə ciddi vəzifələr qoyulur, pedaqoqlarımızdan tərbiyə ocaqlarında tədrisin keyfiyyətinin yaxşılaşdırılması üçün yollar axtarıb tapmaları tələb olunurdu. Məqalədə deyilirdi: “Xüsusən, “Azərbaycan məktəbi” məcmuəsi müəllim kütləsinə daha artıq yaxınlaşmalı, qabaqcıl müəllimləri öz ətrafına toplamalı və məktəbə bilavasitə əməli yardım işini qüvvələndirməlidir”. Bu göstərişlərdən ilk nəticə çıxaranlardan biri kimi, pedaqoji elmlər namizədi M.Mehdizadə jurnalın səsinə səs verir və səriştəli alim kimi çox sanballı məqalələri ilə jurnalın nüfuzunun qaldırılmasına səbəb olan yazılarla çıxış edirdi.

M.Mehdizadənin 1948-1950-ci illərdə “Azərbaycan məktəbi”ndə məktəb təhsilinin ən aktual problemlərinə dair dalbadal dərc edilən silsilə məqalələri: “Tərbiyə haqqında” (1947, №3), “Şagirdlərin yaş xüsusiyyətləri və tərbiyə” (1948, №1), “Şagirdlərin iki il bir sinifdə qalmasının tamamilə məhv edilməsi” (1949, №5), “İnqilabdan əvvəlki Azərbaycanda olan rus məktəblərinin rolu haqqında” (1951, №3), “Təlim-tərbiyə işinin siyasi-məfkurəvi və nəzəri səviyyəsini yüksəltmək uğrunda” (1950, №1) pedaqoji fikrimizin bir sıra məsələlərinə aydınlıq gətirmişdir. Yeri gəlmişkən qeyd

edilməlidir ki, “Azərbaycan müəllimi” qəzeti redaksiyasının respublika müəllimlərinə, məktəb rəhbərlərinə və bütün maarif işçilərinə təlim-tərbiyə işinin siyasi-məfkurəvi səviyyəsini yüksəltmək sahəsində öz iş təcrübələrini ümumiləşdirib göndərmələrinə dair müraciətinə cavab verənlərdən yenə də birincisi M.Mehdizadə olmuşdur və bu müzakirədə “Azərbaycan müəllimi” qəzetində “Təlim-tərbiyə işinin siyasi-məfkurəvi səviyyəsini daha da yüksəldək” adlı (12 avqust, 1949-cu il, №31) geniş bir məqalə ilə iştirak etmişdir. Məqalədə deyilirdi: “Müəllimlərin iş təcrübəsini öyrənmək, ümumiləşdirmək pedaqoji mətbuatımızda ətraflı təcrübə mübadiləsi təşkil etmək, tədrisin siyasi-nəzəri səviyyəsini yüksəltmək sahəsində lazım olan ən zəruri tədbirlərdəndir, halbuki bu məsələ məktəblərimizdə hələ qənaətbəxş deyildir”. Məqalədə məktəb və təhsil sahəsində uğurlar, nailiyyətlər əsaslı şəkildə şərh edilir, qabaqcıl təcrübə və onun nəticələrinə dair elmi fikir və mülahizələr söylənirdi. Məqalənin rəğbətlə qarşılanmasını nəzərə alan “Azərbaycan məktəbi” onun bu məqaləsini “Təlim-tərbiyə işlərinin siyasi-məfkurəvi və nəzəri səviyyəsini yüksəltmək uğrunda” adı altında (“Azərbaycan məktəbi”, 1950, №3) dərc etmişdir. Bu illərdə artıq pedaqoji mətbuatda M.Mehdizadə imzası ən nüfuzlu müəllif imzası kimi məşhurlaşmışdı. Bütün bunlar Azərbaycanda pedaqoji fikrimizin formalaşmasına öz müsbət təsirini göstərirdi.

Yenə də dosent M.Mehdizadənin “Dərs haqqında” məqaləsində (yenə orada, 1948, №5) təlim işlərinin təşkili tarixinə nəzər salınır, dərsə verilən tələblər şərh edilir, dərsin yüksək keyfiyyətdə keçirilməsi şərtlərinə dair nümunələr gətirilir, evə tapşırıqların verilməsində uşaqların həddən artıq yüklənməsinə yol verilməməyə çağırılırdı. “Çalışmaların ümumi əsasları haqqında” adlı məqalədə isə (yenə orada, 1949, №1) bacarıq və vərdişlərin inkişaf etdirilməsində çalışmaların rolundan bəhs edilir, sonra çalışmaların növləri göstərilir, bu istiqamətdə müəllimlərə kömək edən geniş və dəyərli izahatlar verilir və sonda tövsiyə edilirdi ki, müəllimlər adi çalışmalar sistemini yerinə yetirməklə bərabər, sərbəst çalışmalara da xüsusi diqqət yetirsinlər. “Şagirdlərin biliyini yoxlamaq və ona qiymət vermək” adlı məqalədə də (yenə orada, 1949, №2) müəllimlərə əməli kömək göstərmək məqsədi güdüldü. Burada “Biliyin yoxlanılmasında nə kimi əsas vəzifələr durur”, “Nə kimi yoxlama üsulları vardır”, “Evə verilən tapşırıqların icrasına necə yanaşılmalıdır”, “Şagirdin biliyinə düzgün qiymət verilmə şərtləri hansılardır”, “Rüblük və illik qiymətin təyini nə cür olmalıdır” suallarına cavab verilir və müəllimləri düşündürən məsələlər elmi-pedaqoji cəhətdən şərh edilirdi. Jurnalın hər bir nömrəsi, demək olar ki, Mehdi müəllimin məsləhət və tövsiyəsi ilə işıq üzünə görünürdü.

1974-1980-ci illərdə “Azərbaycan məktəbi” jurnalının baş redaktoru işləmiş pedaqoji elmlər doktoru, professor Əjdər Ağayev sonralar bu məsələyə

toxunaraq yazırdı: “Akademik M.Mehdizadənin elmi-pedaqoji irsində tarixi-pedaqoji tədqiqat istiqaməti ayrıca yer tutur. Qeyd etməliyik ki, onun istər namizədlik, istərsə də doktorluq işi pedaqogika tarixinin mühüm problemlərini əhatə edir. Onun bu yönümlü axtarırlarının nəticəsi olan məqalələri “Azərbaycan məktəbi” və digər mətbuat orqanlarında dərc edilərək pedaqoji ictimaiyyətə çatdırılırdı. Mehdi müəllimin məktəb və pedaqoji fikir tarixinə dair tədqiqatlarının xeyli qismi Moskvada rus dilində çap olunan fundamental elmi nəşrlərdə yer tutmuşdur. Bu məqalələr Azərbaycan pedaqoji fikrinin dünya oxucularına çatdırılmasına kömək etmişdir” (8).

M.Mehdizadə pedaqoji fikrin ən çətin problemi sayılan idarəetmə məsələlərinə ardıcıl fikir vermişdir. Onun “Maarif sisteminin elmi idarəetmə məsələləri” adlı məqaləsi “Советская педагогика” və “Azərbaycan məktəbi” jurnallarında dərc edilmişdir. O, idarəetmə metodlarını idarəetmənin fəaliyyəti ilə əlaqələndirirdi. O, çox məşhur bir deyimi də burada xatırladırdı: “Hər bir skripkaçı özünü idarə etsə də, orkestrə dirijorluq etmək lazım gəlir”. O, burada normativ sənədlərlə idarəetmə metodları, təşkilati-inzibati idarəetmə metodları, idarəetmənin pedaqoji metodları və idarəetmənin sosioloji-psixoloji metodları üzərində ayrıca dayanır və bunlara geniş şərh verirdi (yənə orada, 1976, №11-12). Bu məqalə bütün keçmiş SSRİ-də rezonans doğurmuşdu. Məqalə müəllifinin fikrincə, “əsl rəhbər işçi özünün bir sıra psixoloji qabiliyyətləri ilə fərqlənir. Bu, ilk növbədə, qayğıkeşlik, müşahidəçilik, təşəbbüskarlıq, qətiyyət, müstəqillik, təmkinlilik kimi xas olan ümumi xarakterik əlamətlərdən ibarətdir. Həmin xarakter əlamətlərin hər birinin işçidə olması vacibdir”. Onun rəhbər işçiyə verdiyi bu tələblər indi də aktualdır və rəhbər təhsil işçiləri bu mənbələrə tez-tez müraciət etməlidirlər.

Alimin “Azərbaycan SSR məktəblərində təlim prosesinin təkmilləşdirilməsi yolları haqqında” məqaləsində də (yənə orada, 1975, №12) bu məsələlərə toxunulmuşdur.

Yənə də 8 il “Azərbaycan məktəbi”nin baş redaktoru olmuş Ə.Ağayevə əsaslanaraq qeyd etməyi lazım bilir ki, akademik M.Mehdizadənin göstərdiyi maraq və praktik kömək nəticəsində həmin illərdə “Azərbaycan məktəbi” və onun 8 əlavəsi çox yüksək səviyyədə buraxılırdı. Belə əlavə məcmuələrin nəşrinə İttifaq üzrə birinci Azərbaycanda başlanmışdı. Sonralar başqa respublikalar da bu yola əl atmışdılar. Mehdi müəllim Moskvaya SSRİ PEA-nın iclaslarına gedəndə orada görüşdüyü görkəmli alimlərə “Azərbaycan məktəbi”nə yazmaq üçün sifariş verirdi. Dünyada tanınan prof. M.Skatkinlə, Y.Lernerlə, M.Mahmudovla və başqa görkəmli pedaqoqlarla “Azərbaycan məktəbi”nin işgüzar əlaqəsi də beləcə yaranmışdı. Məhz bu əlaqələrin nəticəsi idi ki, yalnız 1973-cü ildə “Azərbaycan məktəbi” jurnalı səhifələrində N.K.Qonçarov, F.F.Korolyov, V.A.Suxomlinski, S.V.İvanov, P.N.Qruzdev, Y.Qolant kimi görkəmli sovet pedaqoqlarının müxtəlif problemlərə dair 60-dan

yuxarı məqaləsi çap olunmuşdu. Həmin illərdə Bakıya gələn görkəmli pedaqoq-alimlər, pedaqoji jurnalistlər məhz M.Mehdizadənin tövsiyəsi ilə mütləq “Azərbaycan məktəbi” redaksiyasına baş çəkər, yaradıcı heyətlə görüşərdilər. Professor İ.Maryenko, bəstəkar D.Kobalevski, musiqişünaslar B.Dimentman, V.Popov və başqaları ilə “Azərbaycan məktəbi”ndəki görüşlər indi də xoş təəssüratla xatırlanır. Bu əlaqələr nəticəsində Rusiyanın “Народное образование”, “Физика в школе”, “Русский язык в начальной школе”, Ukraynanın “Радянская школа”, Belarusun “Народная асвета”, Başqırdistanın “Башкертостан икитивчиси” jurnalları ilə yaranmış yaradıcılıq əlaqələri nəticəsində həmin jurnallarda “Azərbaycan məktəbi”nin baş redaktoru Ə.Ağayevin məqalələri dərc olunmuşdur (8). Bu yolla “Azərbaycan məktəbi” Pribaltikada, Orta Asiyada, Güney Qafqazda, Rusiyanın özündə tanınılırdı. Bütün bunlar isə pedaqoji fikir sahəsində əlaqələrimizin genişlənməsinə və dərinləşməsinə səbəb olurdu. Bu ənənə davam edərək sonrakı illərdə baş redaktor Z.Əliyevanın məqalələri də Moskvada, Belorusda, Ukraynada, Türkmənistanda, Qazaxıstanda çap olunmuşdur.

“Azərbaycan məktəbi” jurnalının hər bir nömrəsinin ilk nüsxəsi M.Mehdizadəyə təqdim olunurdu. O, bunların oxunmasına vaxt tapır, yeri gəldikcə, öz iradlarını və tənqidi qeydlərini də bildirirdi. Onun zəmanəti ilə nazirliyin məsul işçilərinin bəziləri, əlbəttə, ən təcrübəliləri əlavə məcmuələrdə redaksiya heyətinin üzvü olurdular. Bununla da jurnalla mərkəzi aparatın əlaqəsi möhkəmlənir, jurnal müasir problemlərlə nəfəs alırdı, nüfuzu yerlərdə günü-gündən artırdı.

“Ümumtəhsil məktəblərində təlim-tərbiyə prosesinin təkmilləşdirilməsi yolları” kitabında M.Mehdizadə yazırdı: “Minnətdarlıq hissi ilə deməliyəm ki, qeyd olunduğu kimi, yerli pedaqoji mətbuatda, xüsusilə “Azərbaycan müəllimi” qəzeti, “Azərbaycan məktəbi” jurnalı və onun əlavələrində dərc olunan materiallardan – məqalələrdən kitabda çox istifadə edilmişdir. Son illərdə bunların mövzularının xeyli yaxşılaşdırılması sayəsində müasir pedaqoji problemlərə, xüsusilə didaktika və xüsusi metodikalara aid sanballı materiallar dərc etmələri ayrıca olaraq qeyd edilməlidir” (2, səh.13). Bütün bunlar isə gənc pedaqoqlar, tədqiqatçılar üçün ən faydalı tövsiyələrdir. O, həmçinin alimləri də, nazirliyin əməkdaşlarını da ən aktual məsələlər barədə məqalələr yazmağa sövq edirdi. Hətta hər kəsin mövzusunun adını da deyirdi. Onun belə məsləhətləri tez-tez olurdu. O, məqalə, kitab yazmağa işçinin inkişafı kimi baxırdı. Ona görə də kollegiyaların birində ən tanınmış pedaqoqa, hətta ehtiyatsızlıq edərək, sən “komsomoldan deyil, didaktikadan yazmalısən, buna daha çox ehtiyac var”, - demişdi. O, jurnala təcrübəli pedaqoq-alimlərdən daha çox faydalanmasını tövsiyə edir və onlarla daima təmasda olmağı məsləhət görürdü.

Böyük alim “Azərbaycan məktəbi”nə nazirliyin tətbiq etmək istədiyi ideyaların yayıcısı, pedaqoji fikir təbliğatının tribunası kimi baxırdı. Ona görə də jurnalda rəhbər maarif işçilərinin tez-tez çıxış etmələrini məsləhət bilirdi. Bir dəfə “Azərbaycan məktəbi”nin növbəti nömrəsi gözdən keçirilərkən, o, müzakirənin gedişində üzünü idarə, şöbə müdirlərinə tutaraq “Niyə yazmırsınız? Mən sizin imzanızı görmürəm”, – demiş və sonra bir-bir ad çəkərək kadrlar şöbəsinin rəisinə bildirmişdir: “Sən də təzə işləyirsən, lakin kadr məsələsi mətbuata çıxarılmalıdır, indi kadrların seçilməsi, yerləşdirilməsi və tərbiyə edilməsi ən aktual məsələlərdəndir, yerlərdəki maarif işçilərinə kömək etmək lazımdır”. O, sələfi Mirzə İbrahimov kimi, jurnalın daha geniş yayılması və oxunmasının vacibliyini bir daha xatırlatmışdır. Lakin elə həmin gün kadrlar şöbəsinin müdürünü yanına çağıraraq ona: “Sən təzə işləyirsən, hələ təcrübən azdır. Kadr məsələsi Mərkəzi Komitənin nomenklaturasındadır. Ona görə də sən kadrların tərbiyə olunmasından, müəllimlərin ixtisasartırma və təkmilləşdirilməsi işlərindən yaz. Kadrların seçilib yetişdirilməsindən isə, şöbənin kuratoru olan nazir müavini yazsın”, – demişdir. Mehdi müəllim öz kadrlarını tərbiyə edir və onların işlərini istiqamətləndirməyi özünə borc bilirmiş. O, bütün tapşırıqlarında pedaqoji taktları gözləyir, “Mehdi müəllim” olmasını bir an da unutmurmuş.

Göründüyü kimi, M.Mehdizadə Azərbaycan Respublikasının maarif naziri vəzifəsində işləyəndə jurnalda təhsil quruculuğu məsələlərinin işıqlandırılmasına daha ciddi nəzarət edir, bu sahədəki çətinliklərin aradan qaldırılmasına diqqət və qayğı ilə yanaşırdı. O, jurnalın işini obyektiv qiymətləndirir və ona pedaqoji fikrimizin inkişaf daşıyıcısı kimi baxırdı. O, deyirdi: “Azərbaycan məktəbi” jurnalı respublikamızda məktəb təhsilinin tərəqqi yollarını işıqlandırmaqda çox böyük və mənalı fəaliyyət göstərmiş və göstərməkdədir”. Sonra davam edərək: “Mübaligəsiz deyə bilərik ki, respublikada məktəb təhsilinin elmi-pedaqoji, ideya-siyasi, təşkilati cəhətlər, təhsilimizin tərəqqi tarixi jurnalın səhifələrində əks olunmaqdadır. Jurnal məktəb və ümumiyyətlə, maarif haqqında qərarları müəllimlərə, maarif işçilərinə çatdırmaqda, bu qərarların həyata keçirilməsi yollarının işıqlandırılmasında, hamılıqla ibtidai icbari təhsildən başlamış, hamılıqla orta təhsilin həyata keçirilməsində də lazım olan problemlərin şərhində, məktəblərimizin müxtəlif tərəqqi mərhələlərində təlim-tərbiyə işlərinin məzmunca yeniləşdirilib təkmilləşdirilməsində, yeni proqram və dərslər kitablarının, yeni təlim-tərbiyə forma və üsullarının şərhində qabaqcıl pedaqoji təcrübənin yayılmasında, müəllim hazırlığında və təkmilləşdirilməsində və s. əlindən gələni əsirgəməmişdir”. O, tez-tez Elmi-Tədqiqat Pedaqoji Elmlər İnstitutunun alimləri ilə görüşür, pedaqoji fikrin aktual problemlərinin işlənməsinə dair məsləhət və tövsiyələrini verirdi. ETPEİ-nin əməkdaşlarından N.Kazımov, Ə.Ağayev, Y.Kərimov, B.Əhmədov, Z.Qaralov, Ə.Əfəndizadə,

Ə.Həşimov, Ş.Mikayılov, V.Xəlilov və başqalarını tez-tez yanına dəvət edər, onları dinləyir və hər kəslə ayrıca pedaqoji və metodiki mövzularda söhbətlər aparırdı.

Elmi-pedaqoji axtarışlarında və fəaliyyətində təhsil quruculuğu və pedaqoji fikrin formalaşdırılması məsələlərinə xüsusi diqqət yetirən M.Mehdizadə bu istiqamətdə onun fikirləri ilə razılaşan ən layiqli və tanınmış ziyalıların “Azərbaycan məktəbi” jurnalının ətrafına toplanmasından fəxrlə danışırdı: “Jurnalın ən böyük nailiyyətlərindən birini onda axtarmaq lazımdır ki, onun ətrafına respublikanın qabaqcıl müəllimləri, pedaqogika və psixologiya sahəsində çalışan görkəmli alimlər toplanıb jurnalın işində böyük fəallıqla iştirak edir, həm jurnalın məzmununu yaxşılaşdırır, həm də bu prosesdə özləri inkişaf edirdilər və edirlər. Qeyd etməliyəm ki, jurnalın işində respublikanın məşhur yazıçıları mərhum Mehdi Hüseyn, Sabit Rəhman, görkəmli alimlərdən mərhum professor Komarovski, dosent Əşrəf Hacıyev, professor Rzabəyli, professor Feyzulla Qasımzadə fəal iştirak etmişlər”.

Akademik M.Mehdizadə haqqında yazılmış xatirələrdə onun pedaqoji fikrimizin inkişafı problemi ilə məşğul olan tədqiqatçılara göstərilən qayğıdan ürək dolusu bəhs edilmişdir. Akademik H.Əhmədov “Sovetskaya pedaqogika” jurnalında (1983, №12) görkəmli alimin anadan olmasının 80, elmi-pedaqoji fəaliyyətinin 60 illiyi münasibətlə dərc etdirdiyi məqaləsində isə bu məsələlər o zamankı ittifaq oxucularına çatdırılmışdır. Prof.N.Kazımov, Y.Talıbov, Z.Qaralov, Ə.Ağayev, B.Əhmədov, F.Rüstəmov, Y.Kərimov, B.Xəlilov və b. pedaqoqlarımız da onun pedaqoji fikrimizin inkişafında roluna dair çox dəyərli fikirlər söyləmiş, onun pedaqoji mətbuata qayğı və münasibətindən söhbət açmışlar.

Milli-mənəvi dəyərləri yüksək qiymətləndirən alim Şərq pedaqogikasına tez-tez müraciət edərdi. Prof.Y.Kərimov yazır: “Bir dəfə Moskvada Pedaqoji Elmlər Akademiyasının geniş iclasında Mehdi müəllim Şərq pedaqogikasında tərbiyə problemləri üzərində dayandı. O, Zərdüştədən üzü bəri Azərbaycan və ümumiyyətlə, Şərqlin pedaqoji fikrindən tutarlı misallar gətirdi. Akademiyada isə bütün tədqiqatların Qərblə bağlı olduğunu qeyd etdi. Mehdi müəllimin çıxışına hamı heyrətlə qulaq asırdı. Sonra çıxış edən akademik Əziz İzmayılov da (Qırğızıstan – E.M.) Mehdi müəllimin ideyalarını təsdiq edən və genişləndirən faktlarla dinləyicilərə müsbət təsir göstərdi” (14).

Akademik Ə.E.İzmayılov (Qırğızıstanın) “Azərbaycan məktəbi”ndəki “Alimin yubileyi” adlı məqalədə (1983, №4) yazırdı: “M.Mehdizadə öz sanballı əsərlərində Azərbaycanda pedaqoji fikrin inkişafı” kimi mühüm məsələni unutmur. Bu mövzu üzərində əvvəllər Ə.Seyidov, M.Muradxanov, Ə.Həşimov və digər müəlliflərin işləməsinə baxmayaraq M.Mehdizadə bu sahədə görülən və qarşıda duran işlərə ümumi qiymət verməyə nail olmuşdu”.

Pedaqoji mətbuatda, xüsusən “Azərbaycan məktəbi” jurnalında dərc etdiriyi məqalələr də alimin pedaqoji fikrimizin, məktəb və təhsil tariximizin inkişaf yollarını təhlil edir və onu yeni zirvələrə istiqamətləndirirdi. Bu məqalələr faktoloji dolğunluğu ilə fərqlənir, alimin yeni ideyalarının faydalılığı ilə pedaqoji fikir tariximizi zənginləşdirirdi.

“Azərbaycanda xalq maarifinin sürətli inkişafı” kitabının X fəslini M.Mehdizadə “Azərbaycan SSR-də pedaqoji fikrin inkişafı” adlandırmışdır. O, burada pedaqoji fikrin inkişafı yolları və imkanlarından danışanda mətbuatı da xatırlamışdı. O, yazırdı: “Respublikada dövrü mətbuat – “Azərbaycan müəllimi” qəzeti, “Azərbaycan məktəbi” jurnalı, məktəb fənləri üzrə metodik məcmuələr: “Azərbaycan dili və ədəbiyyatı tədrisi”, “Azərbaycan məktəblərində rus dili və ədəbiyyatı tədrisi”, “Tarix, ictimaiyyət və coğrafiya tədrisi”. “Fizika və riyaziyyat tədrisi”, “Biologiya və kimya tədrisi” və s. yaradıldı və inkişaf etdi” (s.182-183).

Qeyd etmək lazımdır ki, M.Mehdizadə təqaüddə olanda da jurnalla əlaqəni kəsməmişdir. 1983-cü ildə “Azərbaycan məktəbi” “Formalizmlə mübarizə günün başlıca vəzifəsidir” mövzusunda müzakirə açanda, o, “Formalizmə qarşı mübarizəni gücləndirmək yolları haqqında” geniş bir məqalə ilə jurnalda (1983, №9) çıxış etmişdir. Bu məqalədən sonra təkliflərə yenidən baxılması məsələsi komissiya səviyyəsinə qaldırılmışdır.

Görkəmli pedaqoqlar onu “pedaqogika elminin korifeylərindən biri, maarif quruculuğunun görkəmli təşkilatçısı” kimi (akad. M.A.Prokofyev) tanımış, onun “pedaqogika elminin, pedaqoq alimlərin inkişafında, formalaşmasında böyük zəhməti, mühüm rolu” olduğunu (akad.M.İ. Kondakov) dönə-dönə qeyd etmişlər.

Akademik M.Mehdizadənin ömür yoluna, geniş pedaqoji fəaliyyətinə nəzər yetirdikdə aydın görünür ki, o, “həmişə səmərəli nəticə verən işlər görmüşdür” (Z.Qaralov).

XX əsrin maarif korifeyləri sırasında layiqli yet tutan akad. M.Mehdizadə öz sanballı əsərləri ilə Azərbaycan pedaqoji fikir tarixində böyük bir məktəb yaratmış, Azərbaycanda təhsil quruculuğu işinə əvəzsiz töhfələr vermiş və “Azərbaycan məktəbi” jurnalının təhsil tariximizdə layiqli yer tutmasına qayğı göstərmişdir.

ƏDƏBİYYAT

1. *Mehdizadə M.* Azərbaycan sovet məktəbinin tarixinə dair xülasələr. Bakı: Azərneşr, 1958
2. *Mehdizadə M.* Ümumtəhsil məktəblərində təlim-tərbiyə prosesinin təkmilləşdirilməsi yolları. Bakı, Maarif, 1982
3. *Mehdizadə M.* Azərbaycan məktəbi yenidənquruculuq yollarında. Bakı: Azərneşr, 1960

4. Muradxanov M. Yeni tədris kitabları haqqında // Müəllimə kömək, 1932, № 6-7
5. Mehdizadə M. Tərbiyə, təhsil və təlimin tarixi inkişafı // Azərbaycan məktəbi, 1974, № 2
6. Akademik Mehdi Mehdizadə ömrünün işığı. Bakı, 2012
7. Akademik Mehdi Mehdizadə. Bibliografiya. Bakı, 1992
8. Ağayev Ə. Görkəmli alim, pedaqoq, ictimai xadim M.Mehdizadə. Bibliografiya. Bakı, 1998
9. Ağayev Ə. Onun kollegiya iclası bir universitet dərsi idi. Akademik Mehdi Mehdizadə ömrünün işığı. Bakı, 2012
10. Əhmədov H., Əlizadə Ə. Dəyərli tədqiqat əsəri (M.Mehdizadənin "Ümumtəhsil məktəblərində təlim-tərbiyə prosesinin təkmilləşdirilməsi yolları" kitabı haqqında) // Azərbaycan məktəbi, 1983, №5
11. Kazımov N. Azərbaycanda sovet pedaqoji elminin inkişafı // Azərbaycan məktəbi, 1972, №3
12. Rüstəmov F. Azərbaycan pedaqogikaşünaslığı. Bakı: Elm və təhsil, 2016
13. Mərdanov M. Azərbaycan təhsil tarixi. II c., Bakı: Təhsil, 2012
14. Kərimov Y. Elmi tədqiqatların böyük təşkilatçısı, qayğıkeş insan. "Azərbaycan müəllimi" qəz., Bakı, 2003, 14-20 fevral
15. İzmaylov Ə. Alimin yubileyi // Azərbaycan məktəbi, 1983, №4